

Andras MATE-TOTH, „Nicht wie Milch und Honig”. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie Ost (Mittel) Europas, Ostfildern 2000.

Upadek systemu komunistycznego otworzył możliwości tworzenia się nowych systemów gospodarczych, politycznych, ale równocześnie czas ten stał się nowym wyzwaniem dla Kościoła katolickiego. Na bazie przemian politycznych w Europie środkowej i wschodniej utworzono w Wiedniu (Austria) Forum Pastoralne (*Pastorales Forum*), któremu przewodniczy ks. kard. Franz König, a jej pracami kieruje ks. prof. Paul M. Zulehner. Z obszaru zagadnień, którymi zajmuje się to Forum Pastoralne, omówione zostaną tutaj dwa kierunki działalności. Po pierwsze jest ono inspiratorem badań nad przeszłością i nad stanem obecnej religijności w tzw. projekcie ‘Aufbruch’ (‘wyruszenie ku nowej rzeczywistości’, pt 1). Po drugie pod jego auspicjami zespół pastoralistów z kraju byłego obozu wschodniego realizował tzw. projekt ‘W drodze ku Teologii Pastoralnej w państwach postkomunistycznych’ (pt 2, *Unterwegs zu einer Pastoraltheologie in nachkommunistischen Ländern – POST*), który zakończył się podsumowującą publikacją „Nie jak mleko i miód” (pt 3). Prezentacja ta daje polskim pastoralistom obfite informacje o blaskach i cieniach projektu Forum Pastoralnego.

1. Wyruszenie ku nowej rzeczywistości

Projekt ‘Aufbruch’, który może być też interpretowany jako ‘zerwanie z przeszłością’, postawił przed sobą dwa cele. Na bazie prac naukowców z państw byłego obozu komunistycznego chce po pierwsze ukazać stosunki między Kościołem, państwem a kulturą (społecznością). Celem dodatkowym tej grupy prac jest ‘rozprawa z przeszłością’, jej zanalizowanie i próba przezwyciężenia jej na przykładzie procesu, jaki odbył się w RFN po II wojnie światowej.

Praca ta prowadzona jest interdyscyplinarnie i zajmują się nią m.in. historycy, socjologowie, teolodzy czy też filozofowie. Metodą historyczną badane jest życie chrześcijan w Europie środkowej i wschodniej w okresie trwania ostatnich systemów totalitarnych (faszyzm i komunizm), aby potem socjologicznie ukazać rozwój Kościoła po upadku totalitaryzmu. Ostatnim etapem tych badań, którym zajmuje się szczególnie teologia pastoralna, jest ukazanie Kościoła i jego roli w ramach powstających społeczeństw pluralistycznych. Ważnym elementem tego projektu jest zachowanie autentycznych źródeł, jak też odkrywanie takich źródeł, które będą zawsze świadczyły o sytuacji Kościoła i ludzi wierzących w czasie trwania totalitaryzmu komunistycznego.

Podstawą przeprowadzenia tego ambitnego planu stała się tzw. „Międzynarodowa standaryzacja obszarów tematycznych”¹, które zawierają następujące bloki tematyczne: 1. Księża i biskupi – kierownictwo (przewodnictwo) i komunikacja kościelna; 2. Recepcja soboru; 3. Kościół i media; 4. Świeccy – kobiety – młodzież; 5. Podstawy materialne; 6. Duszpasterstwo; 7. Ruchy duchowe i religijne; 8. Religia a tożsamość narodowa; 9. Ekumenizm; 10. Konforizm a sprzeciw; 11. Zakony; 12. Kształcenie religijne; 13. Pobożność ludowa; 14. Aspekt międzynarodowy; 15. Caritas.

Przedstawiciele ośmiu państw byłego bloku komunistycznego w czerwcu 1997 r. stworzyli najpierw grupy narodowe a potem międzynarodową grupę zajmującą się ww. działaniami tematycznymi.² Polscy naukowcy dołączyli się do tego projektu rok później. Prace tego projektu nie zostały jeszcze zakończone.

W kontekście tych prac w 1999 ukazały się wyniki badań stanu religijności, jakie zostały przeprowadzone w dziesięciu państwach postkomunistycznych. Badania te dotyczyły następujących państw: Niemiec Wschodnich, Kroacji, Litwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Czech, Słowenii, Ukrainy, Węgier.³

Badania te wykazują, że jeśli w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych obserwowano daleko idące odchodzenie od chrześcijaństwa, to koniec lat siedemdziesiątych i lata osiemdziesiąte charakteryzują się wzrostem zainteresowania religijnego.⁴ Trudno się jednak zgodzić ze stwierdzeniem autorów tego studium, że: „Odnowa rozpoczęła się od dołu, od wspólnot religijnych i niezależnych grup wiernych”⁵ Sami autorzy stwierdzają, że przełom nastąpił właśnie pod koniec lat siedemdziesiątych, a więc po wyborze Krakowskiego Kardynała na stolicę Piotrową. To właśnie zostało całkowicie pominięte w tych badaniach. „Ex oriente lux”⁶ urzeczywistniło się przede wszystkim w osobie przychodzącego ze środkowej Europy nowego papieża, Jana Pawła II. Poprzez brak jednego pytania, np. takiego: *Jaki wpływ wywarł wybór kard. Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową na Twoją religijność, na Twoje zaangażowanie religijne?* badania tego studium socjologicznego zostały bardzo ograniczone, a znaczenie tego historycznego faktu zostało w nich owiane milczeniem.

Badania socjologiczne dążą do ukazania ‘es-stanu’ w określonym czasie, określonej grupie ludzi i dotyczących określonego tematu, próbując odpowiedzieć na pytanie, co stoi u podstaw takiego właśnie ‘stanu-es’ ‘Es-stan’ można jednak zafałszować, jeżeli się nie postawi wszystkich pytań, dotyczących danej sprawy. Odnosi się wrażenie, że coś podobnego nastąpiło właśnie w tych badaniach.⁷

¹ W celu zachowania dokumentalnego charakteru tego artykułu ww. ‘obszary tematyczne’ zostaną dołączone w pełnym ich polskim tłumaczeniu, którego dokonał autor tego artykułu. Na podstawie Pastorales Forum, Förderung der Kirchen in Ost- und Mitteleuropa, Aufbruch 2, Wien b.r., (1997), 11-29; również M. TOMKA, P.M. ZULEHNER, Religion in den Reformländern Ost (Mittel) Europas, Ostfildern 1999, s. 10-20. Ta ostatnia pozycja będzie dalej cytowana jako: Religion.

² W tej grupie byli przedstawiciele Kroacji, byłego NRD, Litwy, Rumunii, Węgier, Słowacji, Czech, Słowenii, Węgier i Ukrainy. Por. Pastorales Forum, Aufbruch, dz. cyt., 7n.

³ Por. podsumowujące wyniki w: Religion, 26-36.

⁴ Por. Religion, 39.

⁵ „Die Erneuerung begann aber von unten, von Kirchengemeinden und selbständigen Gruppen von Gläubigen” Religion, 39.

⁶ Tamże.

⁷ Podobne trudności mieli polscy pastorałści pracujący w drugim projekcie, o którym będzie mowa w punkcie 2 tego artykułu. Chodziło tam o dołączenie jednego zdania, które nam się wydawało bardzo istotne w poszukiwaniu wszystkich przyczyn, które doprowadziły do upadku bloku komunistycznego: „Eine neue Situation im Verhältnis vom Staat und Kirche entstand in Polen, nachdem Erzbischof von Kraków, Kardinal Karl Wojtyła am 16.10.1978 zum Papst gewählt wurde“, w: A. MATE-TOTH,

2. W drodze ku 'Teologii Pastoralnej Wschodniej'

Drugą płaszczyzną działania Forum Pastoralnego była próba stworzenia zarysu tzw. 'Teologii Pastoralnej Wschodniej' (POST).⁸ W pracach tego projektu brali udział pastorałści, którzy osobiście doświadczyli systemu komunistycznego i znają życie Kościoła w warunkach ograniczenia komunistycznego. W ramach trzech sympozjów, które odbyły się na Węgrzech (1. Alsopahak, 29.09–1.10.1997; 2. Szombatheley, 17–20.05.1998; 3. Szombatheley, 28.02. – 3.03.1999), właśnie te doświadczenia próbowano poddać refleksji pastoralno-naukowej.⁹

Symposium w Alsopahak (29.09– 01.10.1997)

Prace tego symposium koncentrowały się wokół dziesięciu pytań, które stanowić miały punkt wyjścia do formułowania 'Teologii Pastoralnej Wschodniej'¹⁰ Zostaną teraz przytoczone pytania z krótkimi odpowiedziami, będącymi pewnego rodzaju uogólnieniem odpowiedzi wszystkich uczestników tego spotkania, którego dokonała p. Ursula Hamachers, współpracowniczka Forum.

1. *Jak przeżyłem czas Kościoła w czasie komunizmu? Jak reagował Kościół katolicki? Był to czas Kościoła uciśnionego, zniewolonego i zepchniętego w jego działalności do obszaru prywatnego. Fenomenem tego okresu pozostanie również fakt podziału na Kościół oficjalny i Kościół podziemia.*

2. *Jakie zmiany nastąpiły po 1989 r.? Jak postępuje demokratyzacja? Jaką rolę odgrywa przy tym Kościół? Jaki wpływ wywiera ten proces na sam Kościół? Zmiany następowały szybko, a przedstawiciele Kościoła zachowywali się różnie. Zainteresowanie sprawami wiary i przynależności do Kościoła wyraźnie wzrosło w pierwszym etapie po przewrocie.*

3. *Jakich zmian życzyłbym sobie po upadku komunizmu, a które nie nastąpiły? Dlaczego? Życzenia te kierowane były najpierw do Kościoła, aby on mógł się rozwijać i rozpocząć nowy okres ewangelizacji. Z drugiej strony życzone, aby Kościół w swoich ramach popierał wolność, równość i dialog.*

4. *Aspekt ekumeniczny: czy były i są różnice w stanowiskach między poszczególnymi Kościołami chrześcijańskimi? Na tym polu sprawa wyglądała i wygląda bardziej skomplikowanie. Wspólnym problemem jest raczej to, że na razie próbuje się określić stanowisko i rolę Kościoła i wyznań chrześcijańskich w ramach poszczególnych społeczności, poszczególnych państw.*

Następne pytania dotyczą właściwej teologii pastoralnej.

5. *Jak wygląda obecnie mój plan wykładów? Odpowiedź na to pytanie jest wieloaspektowa i można by sprowadzić ją do następujących punktów:*

- podstawowe pytania teologii pastoralnej,
- duszpasterstwo sakramentami,
- osoby w duszpasterstwie,
- obraz Kościoła po soborze watykańskim II.

„Nicht wie Milch und Honig“. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie Ost (Mittel) Europa, Ostfildern 2000, 15. Dalej będzie cytowane jako: „Nicht wie Milch“.

⁸ Por. Religion, 22.

⁹ Por. Pastorales Forum. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie in nachkommunistischen Ländern 1, Wien 1998, 5n. Dalej cytowane będzie: Unterwegs 1.

¹⁰ W pracach tego symposium brali udział przedstawiciele: Czech, Kroacji, Litwy, NRD, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier, a przedstawiciele Polski przybyli z dużym opóźnieniem (m. in. ks. dr hab. M. Ostrowski, ks. dr Schudy). Por. Unterwegs 1.

6. *Jak wyglądała moja praca naukowo-dydaktyczna w czasach komunizmu? Jakie tematy poruszałem?* Najgorsza sytuacja była w Czechach i na Słowacji, gdzie zabronione było każde nauczanie religijne, jak również jego publikowanie. W innych państwach było różnie i trochę łagodniej. Głównymi tematami teologii praktycznej były: wspólnota i diaspora, katecheza, katechumenat.

7. *Jak rozwija się moja praca naukowa po 1989 r.?* W tym wypadku widać bardzo dużą zbieżność wypowiedzi. Praca naukowa przebiega w ramach wymarzonej wolności, a publikacje nie podlegają żadnym ograniczeniom. Powiększono liczbę katedr teologii pastoralnej na uniwersytetach i akademiach. Powstały nowe możliwości kontaktów z ośrodkami zagranicznymi przez podróże, sympozja, studia zagraniczne. Do głównych tematów, którymi zajmują się pastorałści, należą: współpraca kleru z laikiem, budowanie wspólnot, zaangażowanie Kościoła w życie społeczne i państwowe.

8. *Jak osobiście oceniam 'Kościół na Zachodzie'? Gdzie widzę siłę, ale i jego słabości?* 'Siłą' Kościoła na Zachodzie jest jego bogactwo w dobrach materialnych, rozbudowana infrastruktura, solidne wykształcenie i zaangażowanie charytatywne. Kościół ten posiada większe doświadczenie w obchodzeniu się z mediami, prezentowaniu swojego stanowiska i jest bardziej otwarty na pluralistyczne społeczeństwo. 'Słabość' tego Kościoła widziana jest:

- w dużej rozbieżności między 'lewicą' a 'prawicą' kościelną,
- w irracjonalnym dystansie wobec Rzymu,
- w fiksovaniu się zbyt mocnym na własnych pozycjach,
- w małej gotowości korzystania z doświadczenia Kościoła 'Wschodu',
- w przeroście organizacji nad 'żywą wiarą',
- w tym, że teologia jest zbyt teoretyczna i zbyt oddalona od wspólnoty wierzących.

9. *Z doświadczenia Kościoła, który przeżył komunizm, czego może się uczyć Kościół powszechny?* Kościół lokalny, który przeżył komunizm, ukazuje przede wszystkim żywych świadków wiary. Ten Kościół pokazał też, co i jak należy czynić, aby zachować jedność w okresie prześladowań i jak można pozostać wiernym tradycji. Kościół ten był często miejscem wolności i gwarantem tej wolności, dzięki temu miał on też siłę, autorytet i był źródłem nadziei.

10. *'Wielu ludziom chleb jest ważniejszy niż wolność' (kard. Vlk, 1992). Po upadku komunizmu w nowych demokracjach mniej jest 'wygranych' a więcej 'przegranych'. Jak w tej sytuacji powinien zachować się Kościół? Dialog i przebaczenie są chyba jedynymi instrumentami dla pokonania złej a nawet zbrodniczej przeszłości. Kościół musi jednakże stale pamiętać, że moralnie powinien stać po stronie 'przegranych' Dlatego powinien zaangażować się w proces powstawania systemu sprawiedliwego, opartego na wzajemnej solidarności¹¹*

Uczestnicy tego sympozjum podjęli się opracowania szeregu zagadnień, które miały być podstawą dyskusji następnego spotkania.¹²

Sympozjum w Szombatheley (17–20.05.1998)

Tworzenie 'Teologii Pastoralnej Wschodniej' na bazie doświadczenia zdobytego w czasie trwania komunizmu zdominowało drugie sympozjum.¹³ Punktem wyjścia

¹¹ Zob. Unterwegs 1, 8-93.

¹² Por. Unterwegs 1, 135n.

było siedem pytań, które miały tworzyć podstawy metodologiczne dla takiej teologii pastoralnej, aby w tym świetle ukazać Kościół:

- w funkcji zbierania, jego życie wewnętrzne (podstawą jest konst. *Lumen gentium, ad intra* – POST),

- i w funkcji powołania, służba na rzecz społeczeństwa (podstawą jest konst. *Gaudium et spes, ad extra* – POST).

Oto siedem pytań, które zdominowały prace tego sympozjum¹⁴ wraz z odpowiedziami w formie haseł, których udzielili wszyscy uczestnicy spotkania.¹⁵

1. *Jakie jest kulturalne dziedzictwo mojego kraju? Co z naszej kultury i historii wywarło wpływ na życie Kościoła przed i podczas trwania komunizmu?*

Odpowiedzi w hasłach: (SLO) *Kościół ludowy, *Kościół z kulturą i polityką złączony; (HR) *Kościół jako miejsce wolności, *Kościół instytucją zaufania, *Kościół nośnikiem identyfikacji kulturowej i narodowej; (PL) *narodowo-kościelna wspólna historia; (CZ) *nie zagojone rany; (SK) *Kościół tworzący kulturę; (H) *Kościół narodowy, *Kościół masowy i feudalny klerykalizm; (NRD) *Kościół diaspory i wypędzonych, *Kościół w państwie okupowanym, *Kościół w dwóch dyktaturach.¹⁶

2. *Jak komunizm wpływał na życie społeczne, a tym samym na życie Kościoła?*

Odpowiedzi w hasłach: (H) *klerykalizm, ponieważ komunizm wypędził laikat z oficjalnego Kościoła, *w podziemiu wzmocniła się świadomość chrześcijan i zdolność do większej *communio*, *religia została określona jako sprawa prywatna, *na poziomie Kościoła oficjalnego zamarła niezależność, co doprowadziło do niemożności tworzenia *communio* przez oficjalny Kościół, *autorytaryzm, *paternalizm; (PL) *rozbitcie aktywności społeczno-kościelnej; (CZ + KS) *wyparcie życia kościelno-chrześcijańskiego do sfery prywatnej, *izolacja od Kościoła powszechnego, *rozbitcie niektórych struktur kościelnych (zakony), *ideologizowanie życia publicznego; (SLO) *getto, *Kościół zakrystii; (HR) *getto Kościoła, *społeczeństwo kontrolowane, *zamknięcie seminariów, *najważniejsza w życiu całego społeczeństwa była przynależność partyjna, *cel główny: społeczeństwo bez religii, *klerykalizm i autorytatywny sposób rządów w Kościele; (NRD) *polityczny nacisk według zasady: 'my żyjemy przez wasz strach', *zmiany w społeczeństwie przez propagandę, kłamstwa i zakłamanie od góry i od dołu: chęć przypodobania się mocarzom, ograniczenie inicjatywy.¹⁷

3. *Jakie elementy i pozycje wewnątrz kościelne zdecydowanie wpływały na tworzenie się życia kościelnego (religijnego)?*

Odpowiedzi w hasłach: (PL) *bardzo ważną rolę odegrała hierarchia, która zachowała jedność, *życie sakramentalne w rodzinach; (CZ + SK) *opór prześladowanych chrześcijan i kolaboracja, *życie wewnętrzne, *liturgia, *sakramenty, *zdolność do improwizowania,

¹³ Wzięli w nim udział przedstawiciele: Kroacji, Węgier, Słowacji, Czech, Słowenii, Austrii i Polski, którą reprezentowali, oficjalnie wydelegowani przez Sekcję Polskich Pastoralistów w 1998 r.: ks. dr hab. M. Ostrowski, ks. dr B. Gumieniuk, ks. dr. W. Przygoda i uczniowie ks. prof. Zulehnera – ks. dr. K. Matysek i ks. dr W. Kalinowski.

¹⁴ Dla pełni dokumentacji dołączone zostały odpowiedzi ks. B. Gumieniuka, ks. M. Ostrowskiego i ks. W. Przygody, którzy tworzyli tutaj jeden zespół. Por. *Pastorales Forum. Unterwegs zu einer Pastoraltheologie der nachkommunistischen Ländern Europas 2*, Wien – Szeged 1998, 23-28. Dalej będzie ta pozycja cytowana: *Unterwegs 2*.

¹⁵ Odpowiedzi przedstawicieli poszczególnych państw oznaczone zostaną: SLO – Słowenia, HR – Chorwacja, CZ – Czechy, SK – Słowacja, H – Węgry, NRD – Niemcy Wschodnie, PL – Polska.

¹⁶ Por. *Unterwegs 2*, 62.

¹⁷ Por. *Unterwegs 2*, 64.

*społeczne ubóstwo chrześcijan, ruchy; (SLO) *katecheza dziecięca, *duszpasterstwo młodzieży, *katecheza sakramentalna; (H) *w duchowych ruchach rosło braterstwo i nowa forma wspólnotowości, *Kościół podziemia tolerował Kościół urzędowy w duchu teologicznego myślenia o *communio*; (HR) *urzędowi przedstawiciele, *parafie, *rodziny, *ruchy duchowe, *duszpasterskie tygodnie dla duchowieństwa, *szkoły katechetyczne, *seminaria, *powstające instytuty; (NRD) *synod w Dreźnie (1973–1975), *poszczególne biskupi: Bengsch, Theissing, Aufderbeck, *grupy studenckie i akademickie rozprawiające się z marksizmem i leninizmem, *wolność przy mianowaniu biskupów, *jedność konferencji episkopatu, *wierność i jedność tych, którzy pracowali w duszpasterstwie, *pomoc finansowa diecezji zachodnioniemieckich.¹⁸

4. *Jaki wpływ miał II sobór watykański? Co zostało zrealizowane, a co nie?*

Odpowiedzi w hasłach: (PL) *nie wystarczająco wykształtowana kolegalność; (HR) *żadnych większych zmian strukturalnych, *częściowy dialog ze światem, *częściowo zrealizowana reforma liturgii; (H) *Kościół podziemia i żywe odnowienie, *brakuje teologicznej recepcji soboru, *formalne przyjęcie przez Kościół oficjalny np. reformy liturgicznej; (CZ + SK) *zachęcanie przez sobór, *selektywna aprobata; (SLO) *reforma liturgiczna, *socjologia pastoralna; (NRD) *wszystko w ramach liturgii, *rady na wszystkich poziomach, *stały diakonat, *nabożeństwa bez księży.¹⁹

5. *Jak dążenie naszych społeczeństw do tworzenia demokracji pluralistycznej wpływa na życie Kościoła?*

Odpowiedzi w hasłach: (PL) *negatywnie, gdyż prowadzi to do prywatności życia religijnego, ale też pozytywnie, gdyż prowadzi to do wiary personalnej i bardziej pogłębionej; (H) *nierealne oczekiwania ze strony Kościoła odnośnie do jej przyszłości i ze strony społecznej dotyczącej obrazu Kościoła, *wtórny klerykalizm; (CZ + SK) *domaga się wewnętrznej zmiany i samodzielnej aktywności w społeczeństwie, *rosną społeczne propozycje dotyczące czasu wolnego, co stoi w konkurencji do Kościoła, *Kościół w życiu politycznym i w mediach; (SLO) *komunizm prowadzi do liberalizmu, *pluralizm w Kościele, *lekcje religii, *niejasna pozycja Kościoła w społeczeństwie, *media o charakterze literalnym; (HR) *nowe pastoralne urzędy, *od religijnego monopolisty do stylu propozycji, *porozumiewanie się bez poczucia wyższości, *większa gotowość do dialogu w Kościele i społeczeństwie; (NRD) *katolicy pozostaną i w przyszłości 'inaczej myślącymi' w środowisku niewierzących, *indywidualizacja, prywatyzacja, konsumpcyjność, *uczucie i chęć 'nadrobienia' staje się nowym zagrożeniem dla wiary.²⁰

6. *Biorąc wszystko pod uwagę, co można dla Kościoła pozostawić (dalej się tego uczyć), i z czego z drugiej strony powinno się zrezygnować? Czego dobrego nauczył się Kościół w czasach komunizmu?*

Odpowiedzi w hasłach: (PL) *umiejętność obrony i utrzymania jedności Kościoła; (SLO) *postawa służebna Kościoła, *nowe formy organizowania się laikatu, *laikat jako podmiot duszpasterstwa, *wolontariat duszpasterski, *pogłębienie katechezy sakramentalnej, *katechumenat, *katechezy dla dorosłych; (H) *martyrium, *autonomia, *samodzielność, *communio jest ważniejsze niż instytucje, *z sytuacji przymusowych wyszukiwać pozytywne elementy, *produktywne postępowanie z państwowymi i kościelnymi autorytetami; (CZ + SK) *życie w małych grupach, *autorytet nieformalny, *życie bez władzy i tryumfalizmu; (HR)

¹⁸ Por. Unterwegs 2, 67n.

¹⁹ Por. Unterwegs 2, 69.

²⁰ Por. Unterwegs 2, 70.

*solidarność między hierarchią i wiernymi, *specjalna katecheza, *większe wyczulenie na różne stopnie przynależności do Kościoła (chrześcijanie o charakterze Nikodema), *duszpasterstwo bez instytucji, *rozwój modeli duszpasterskich; (NRD) *świadomość katolicka, *intensywne życie parafialne, *bliskość biskupów we wspólnotach, *kooperacja ekumeniczna, *wspólnota Kościoła powszechnego, *Kościół jako miejsce wolności również w liberalnych społeczeństwach, *doświadczenie, że 'wolność nie jest czymś oczywistym', powinno pozostać, *wiara jest czymś, co nie niszczy życia, lecz je wzbogaca, *'filozoficzne' dysputy z modnymi prądami.²¹

Czego nie może być dalej, jak za czasów komunizmu; co domaga się odnowy?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) *mała gotowość do dialogu i niedojrzałość; (CZ + SK) *myślenie totalitarne, *Religia jako sprawa prywatna, *sakramentalizm, *spirytualizm; (NRD) *'wyjść ze zniewolenia', *Kościół musi mieć własną inicjatywę; (HR) *przewyciężenie sytuacji getta, *pożegnanie Kościoła niekomunikatywnego, *pożegnanie duszpasterstwa 'jednoosobowego', *przewyciężenie klasycznego wychowania księdza; (H) *klerykalne myślenie władzy, *fałszywa ostrożność, *infantyлизм.²²

7. Czy w tych pytaniach widoczne są powszechnie przyjmowane zasady?

Odpowiedzi w hasłach: (PL) *brakuje biblijno-teologicznej zasady interpretacji każdej rzeczywistości, a tym bardziej czasu Kościoła pod dyktandą komunistyczną; (SLO) *refleksja pracy duszpasterskiej, *analiza sytuacji, *ekumenizm, *dialog; (HR) *Kościół jako obrońca słabych, uciśnionych, przegranych, wykorzystanych, *otwartość ekumeniczna i gotowość do dialogu, *krytyczno-profetyczna funkcja Kościoła, *współodpowiedzialność za opinię publiczną; (NRD) *bycie chrześcijaninem w społeczeństwie pluralistycznym domaga się również zdecydowania (życie chrześcijańskie nie będzie lżejsze), *występować w imieniu biednych i słabych, *bliskość do 'urzędu' i 'normalnych wierzących', *w przyszłość iść z przekonaniem: nie wszystko było złe; (CZ + SK) *patrzeć w przyszłość, a o przeszłości nie zapominając kreatywnie ją wykorzystać; (H) *myśleć systematycznie, *z przeciwnościami się rozprawiać, *kultywować pochwałę i krytykę.²³

Całość powyższych prac uzupełniona została medytacją nad obrazem, w którym w osobie Jezusa Chrystusa ukazany został Kościół w podwójnym działaniu. Z jednej strony przypomina on Ostatnią Wieczerzę, podczas której Chrystus nie tylko jednoczy, ale równocześnie daje siebie swoim uczniom, którzy stają się równi, bez kapitalistycznych podziałów i rasowych dyskryminacji, Wszyscy są jednym w Chrystusie i ta jedność buduje Kościół od wewnątrz (*Lumen gentium*). Obraz przedstawia równocześnie Chrystusa umywającego nogi, czyli jak Kościół służy kulturze, społeczeństwu, państwu. W ten sposób wypełnia się posłannictwo Kościoła w świecie współczesnym (*Gaudium et spes*).²⁴

Trzecie sympozjum w Szombatheley (28.02–03.03.1999)

Trzecie sympozjum zajęło się dwoma tematami. Pierwszym z nich były wyniki badań socjologicznych nad religijnością w dziesięciu państwach byłego obozu komunistycznego. O tych badaniach była mowa w punkcie pierwszym tego artykułu. Głównym jednak

²¹ Por. Unterwegs 2, 72n.

²² Por. Unterwegs 2, 74.

²³ Por. Unterwegs 2, 75n.

²⁴ To podwójne znaczenie Kościoła ukazuje obraz 'Kościół' z modlitewnika Henryka II (1007).

zadaniem, jakie stało przed uczestnikami tego ostatniego wspólnego spotkania w ramach Forum Pastoralnego, było sformułowanie tekstu do tzw. 'Teologii Pastoralnej Wschodniej', o czym będzie mowa w punkcie trzecim.

3. „Nie jak mleko i miód”

„Nie jak mleko i miód”²⁵ to tytuł książki, która jest podsumowaniem prac trzech sympozjów. Jej tytuł wyraża wszystko, co chciałoby się powiedzieć na temat przechodzenia ludzi byłego obozu komunistycznego do rzeczywistości pluralistycznej i demokratycznej, jak również wyrwania się Kościoła z niszczącego objęcia tego systemu totalitarnego.

Z jednej strony wydawało się ludziom, że po upadku komunizmu zmiany zarówno gospodarcze jak i w ramach Kościoła przyniosą samo 'mleko i miód', czego oczekiwał wędrujący po pustyni naród wybrany. Rzeczywistość okazała się bardziej prozaiczna, a nawet brutalna. Trudności z pluralizmem i liberalną metodą myślenia, którą reprezentują przede wszystkim mass media, dalsze oddziaływanie ateistycznej ideologii,²⁶ niebezpieczeństwo nacjonalizmu,²⁷ brak zapewnienia socjalnego.²⁸ Ludzie w państwach byłego obozu komunistycznego chociaż czują się wolni, to równocześnie odczuwają wielką biedę. Oni czują się jak 'przegrani wędrowcy' i często mówią, że chleb dla zwykłego przeżycia jest ważniejszy niż właśnie zdobyta wolność. Nie jest więc żadnym cudem, że to 'wędrowanie po pustyni' dnia dzisiejszego jest przypomnieniem czasów 'mlekiem i miodem płynących', albo przynajmniej stanu pewnej pewności i materialnej równości, jaki – przynajmniej teoretycznie – panował w czasach komunistycznych.²⁹

Z drugiej strony tytuł ten odzwierciedla pewien niedosyt, jaki powstał wśród samych uczestników tych sympozjów, którzy próbowali stworzyć jakby drugie płuco teologii pastoralnej, czyli 'Teologię Pastoralną Wschodnią', która z tzw. 'Teologią Pastoralną Zachodnią' (pierwsze płuco!) pozwoliłaby 'oddychać' pastoralistom przynajmniej całej Europy. Pierwsze wątpliwości pojawiły się już na drugim spotkaniu. Pytanie brzmiało: Czy taka 'Teologia Pastoralna Wschodnia' jest w ogóle możliwa i metodycznie poprawna. Uczestnicy tych sympozjów stwierdzili, że sami stoją pod mniejszym lub większym, wpływem teologii zachodniej. Na nasze patrzeć więc na sprawy przeszłości komunistycznej i na jej ocenianie mają wpływ kryteria, które nie są wolne od 'zachodniego sposobu myślenia i oceniania' Wolno też postawić pytanie natury bardziej ogólnej, czy istnieje tylko 'wschodni' lub tylko 'zachodni' sposób duszpasterzowania? Praca „Nie jak mleko i miód” jest więc równocześnie odpowiedzią na te wątpliwości i ich potwierdzeniem.

Te wątpliwości i trudności podkreślić może np. fakt przytoczenia pracy pastoralnej ks. F. Blachnickiego, jako przykład teologii pastoralnej rozwijanej na 'Wschodzie' W rzeczywistości ks. F. Blachnicki analizuje chrystologiczny aspekt myśli pastoralnej F. X.

²⁵ A. MATE-TOTH, „Nicht wie Milch und Honig” Unterwegs zu einer Pastraltheologie Ost(Mittel) Europas, Ostfildern 2000.

²⁶ Por. „Nicht wie Milch”, 31.

²⁷ Por. „Nicht wie Milch”, 32.

²⁸ Por. „Nicht wie Milch”, 37.

²⁹ Por. „Nicht wie Milch”, 38.

Arnold'a³⁰ i uzupełnia ją elementami pneumatologicznymi.³¹ Ten konkretny przykład ukazuje trudności, jakie napotyka próba tworzenia innej teologii pastoralnej.

Trudność tę podkreśla jeszcze dobitniej wypowiedź czeskiego pastoralisty, T. Halika, który uważa, że np. negatywny obraz Kościoła na Zachodzie jest formułowany przez samych pastoralistów zachodnich w celu pogłębienia i ożywienia dyskusji. Takie zarzuty mają wtedy charakter instrumentalny. Gdy one używane są przez ludzi na Wschodzie, którzy często nie mają pojęcia o życiu Kościoła na Zachodzie, lub mają tylko fragmentaryczne doświadczenia w tym zakresie, nabierają takie zarzuty charakteru informacji o niewiadomym, co wywołuje strach i buduje bariery niedowierzania i nieporozumień.³²

Jeszcze jedna uwaga musi być skierowana pod adresem tekstu, który jest wielką 'wyпадkową' wielu myśli i opinii teologów, którzy uczestniczyli w tych pracach. Niektóre sformułowania tej książki nie muszą być przez wszystkich współautorów akceptowane. Pozycja ta nie oddaje też wielości teologicznego sposobu myślenia i interpretacji zaistniałej rzeczywistości. Przykładem może być tutaj ukazywanie teologii neoscholastycznej jako bariery w procesie odnawiania się Kościoła lokalnego. Również wyjątkową rolę kleru, jaką w okresie prześladowań komunistycznych przejęli na siebie biskupi i kapłani, oceniać dzisiaj jako „niezdrowe i przesadne” („ungesund und übertrieben“)³³, jest pewną formą nierzetelnego obchodzenia się z faktami historycznymi.

Właśnie, aby nie narażać się chociażby na takie zarzuty i nie spotykać się z wyżej wymienionymi trudnościami, w tej pracy najkorzystniejszą byłaby chyba metoda porównawcza. Zamiast próbować utworzyć odrębną 'Pastoralną Teologię Wschodnią', korzystniej byłoby zastosować metodę, Porównawczej Teologii Pastoralnej'

ks. Bolesław Gumieniuk

³⁰Por. np. F. X. ARNOLD, Dienst am Glauben, Freiburg 1948; TENŽE, Glaubensverkündigung und Glaubensgemeinschaft, Düsseldorf 1955; TENŽE, Seelsorge aus der Mitte der Heilsgeschichte, Freiburg 1956.

³¹Por. F. BLACHNICKI, Eklezjologiczna dedukcja teologii pastoralnej, Lublin 1971.

³²Por. T. HALIK, Rückzug auf Feindbilder oder Mut zur Öffnung, w: Unterwegs 1, 119n; również „Nicht wie Milch”, 10.

³³„Nicht wie Milch”, 22; również przypis 32.